

Summary

Hostyuk V. Contracts regulation in relationship of tourist service.

Solved problems and peculiarities of legal regulation and contractual relations arising in the field of tourism activities on the creation, promotion and sale of tourist services. The content and features of the contract in the provision of tourism services.

Key words: tourism product, legal regulation of tourism relations, contract for the provision of tourist services, contractual obligations.

Отримано 8.04.2014

УДК 347.724

I. А. ЛАВРІНЕНКО

*Ігор Анатолійович Лавріненко, магістр права,
юрист ТОВ «Юридичне бюро «Дерев'янчук та
Партнери»*

СПАДКУВАННЯ ЧАСТКИ У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВ

Зрушення в економічній сфері зумовили широку участь суб'єктів цивільного права у господарських товариствах, зокрема і в товариствах з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ). Статус учасника товариства тягне виникнення у фізичних та юридичних осіб певних майнових прав. У зв'язку з цим набувають особливої актуальності питання правового регулювання відносин з переходу цих прав у порядку спадкового правонаступництва.

Питанню, пов'язаному зі спадкуванням частки померлого учасника ТОВ, свою увагу присвячували такі вчені, як В. Васильченко¹, В. Васильєва², О. Коваль³, Р. Лідовець⁴, Н. Міхєєва⁵ та багато інших. Однак, незважаючи на ґрунтовні й системні наукові напрацювання, у цій сфері залишається ще багато дискусійного та неоднозначного. Тому виникає нагальна необхідність дослідження проблемних питань, які виникають у спадкоємця померлого учасника для набуття статусу учасника ТОВ.

Загальновідомо, що ТОВ було створене штучно німецькими правниками шляхом поєднання найбільш сприятливих для малого бізнесу рис акціонерного і повного товариства. Такий симбіоз «класичних» видів товариств і дав початок для здійснення підприємницької діяльності доти невідомою організаційно-правовою формою – ТОВ. Разом із тим відомо, що акціонерне товариство належить до групи товариств «капіталів», а повне товариство – до групи товариств «осіб». Виникає цілком закономірне запитання: «До якого виду тоді необхідно віднести ТОВ?». Відповідь можна отримати, якщо проаналізувати законодавство, згідно з яким ТОВ характеризується:

- 1) необхідністю сформувати органи управління, статутний та резервний фонди;
- 2) можливістю створення ТОВ однією особою;

3) голосування проводиться учасниками відповідно до належних їм на праві власності часток, а не за принципом «одна особа – один голос».

Отже, відповідь на поставлене питання очевидна: ТОВ за своєю організаційно-правовою формою тяжіє до *товариств «капіталів»*. Такий висновок підтримують і авторитетні вчені, зокрема, О. Кібенко, яка правовий статус учасників ТОВ прирівнює до інвесторів господарської діяльності товариства⁶. Звичайно, особистісний елемент у відносинах із товариством та учасниками присутній, оскільки ТОВ є все ж таки симбіозом АТ та повного товариства. Проте, на нашу думку, цей елемент не повинен мати домінуючого значення. Прояв цього елемента ми спостерігаємо у можливості виключити учасника, заборонити у статуті ТОВ відчуження частки третій особі тощо. Надання переваги законодавцем особистісному чи майновому елементу впливає на механізм правового регулювання і, відповідно, на процес спадкування.

З урахуванням можливості віддати перевагу майновому чи особистісному елементу формуються моделі правового регулювання спадкування частки.

Перша модель полягає в автоматичному переході частки від спадкодавця до спадкоємця, якщо статут не містить вимоги щодо прийняття у товариство спадкоємців померлого учасника.

Друга модель, навпаки, вимагає в імперативному порядку отримання згоди товариства на включення спадкоємця до лав учасників ТОВ і, як правило, не може бути змінена нормами статуту.

У разі набуття статусу учасника ТОВ особа перебуває в корпоративних відносинах із самим товариством (право на участь у загальних зборах, на отримання інформації тощо). Насамперед слід з'ясувати, що саме є об'єктом спадкування у разі смерті учасника ТОВ: частка, корпоративні права чи лише право на вступ до ТОВ. Як відомо, законодавець не дає вичерпного переліку об'єктів цивільних прав. І це зрозуміло, оскільки економічний розвиток додає до об'єктів суспільного інтересу все нові, раніше невідомі людству, блага. На сьогодні особливого економічного інтересу набуває оборот у товаристві корпоративних прав. Маючи вартісну

оцінку, вони потрапляють у сферу цивільно-правового регулювання і стають об'єктом цивільних прав. Відповідно до ч. 1 ст. 167 ГК України передбачено таке поняття, як корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації й активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом і статутними документами. Категорія корпоративних прав у ЦК України не використовується, однак за своїм призначенням ця категорія близька до права участі. Право участі у товаристві згідно зі ст. 100 ЦК України, як слушно зазначає О. Ковальова, зумовлено наявністю в особи частки у статутному фонді товариства⁷. Таким чином, можна зробити висновок, що право участі у товаристві тісно прив'язане до частки у статутному фонді товариства і не може існувати без неї, тому й відчужити його окремо неможливо.

Корпоративне право варто розглядати як складний сукупний об'єкт цивільних прав, що складаються із самостійних суб'єктивних прав, які в сукупності являють собою зміст корпоративного права. Серед них є права немайнового характеру (їх ще називають «організаційні права учасника») та майнові права. Саме наявність майнових прав дає змогу ввести корпоративне право до цивільного обороту як самостійний об'єкт. Майновий компонент робить корпоративне право вартісним, що привертає увагу учасників ринку.

Сприйняття корпоративного права як єдиного об'єкта не впливає на його неподільність у разі необхідності його реалізації. Наприклад, при здійсненні права на управління товариством власник корпоративного права вправі уповноважити іншу особу реалізовувати це право на підставі доручення. Корпоративне право за його неподільності (так званого поділу по вертикалі), що стосується майнових і немайнових (організаційних) прав, все ж таки може бути подільним по горизонталі – дроблення за відсотками відповідно до частки у статутному капіталі (це підтверджується й тим, що учасник має право відчужувати і частину належної йому частки). Виникає питання: «Чи є корпоративне право у вигляді складного об'єкта одним із об'єктів спадкових прав?». Якщо так, то смерть власника корпоративного права тягне за собою припинення права на корпоративні права у особи спадкодавця та набуття цього права спадкоємцями. Для відповіді на поставлене запитання необхідно провести комплексне дослідження категорії корпоративних прав з позиції вчення про об'єкти, що можуть бути успадкованими.

Насамперед слід зазначити, що відповідно до ст. 1218 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) до складу спадщини входять усі права й обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті. Але із загального правила є свої винятки: не входять до складу спадщини права й обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема:

1) особисті немайнові права;

2) право на участь у товариствах і право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами тощо.

Як зазначено в ст. 100 ЦК України, право участі у товаристві є особистим немайновим правом і не може окремо передаватися іншій особі. Проте аналіз цього права дає нам змогу говорити про недоречність закріплення його як особистого немайнового. Визначення корпоративного права наводиться у ч. 1 ст. 167 ГК України, згідно з якою такими правами є права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частини прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Якщо проводити порівняння ст. 100 ЦК України зі ст. 167 ГК України, причина такої концептуальної різниці закріплення цих прав взагалі не зрозуміла. Якщо законодавець вирішив визначити право участі особистим немайновим, то, відповідно, воно й не може бути об'єктом спадкових відносин. Що ж у такому випадку переходить до спадкоємця? Перше, що спадає на думку – це частка у статутному капіталі ТОВ (до речі, такої думки дотримується й Верховний Суд України, який у п. 9 постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про спадкування» висловив свою позицію)⁸. Частка спадкодавця виражає його майнові права, а отже, вона може й переходити у процесі спадкування. Вважалося б, що це право без будь-яких перешкод має перейти до спадкоємця, адже воно є майновим, жодним чином тісно не пов'язано з особою спадкодавця (особистісний характер) тощо. Але це не зовсім так, оскільки поряд з майновим елементом (часткою) у відносинах між товариством та учасниками існує й особистісний, що дозволяє у передбачених законодавством випадках змінювати диспозитивну норму. Так, відповідно до ч. 5 ст. 147 ЦК України частка у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи – учасника товариства, якщо статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших учасників товариства. Отже, учасники ТОВ самі можуть обрати спосіб набуття статусу учасника спадкоємцями померлого учасника. Застосовуючи норму ч. 5 ст. 147 ЦК України, можна зазначити, що за загальним правилом частка переходить автоматично до спадкоємця учасника ТОВ. І лише статутом товариства може бути передбачено варіант, коли потрібно отримати згоду інших учасників. Відповіді, у якій саме формі необхідно отримати дану згоду, закон не містить. На думку Н. Міхеевої, слід отримати згоду саме від кожного окремого учасника ТОВ, що входять до його складу. У разі ж відмови хоча б одного з учасників спадкоємець не може вважатися таким, що прийнятий до складу учасників ТОВ⁹. В. Кравчук з цього приводу зауважує, що перехід прав на частку допускається лише за згодою інших учасників товариства, а не товариства, як такого. Тому згода повинна бути від усіх учасників, зокрема від кожного. Обмежуватися лише розглядом цього питання на загальних зборах учасників товариства

було б неправильно, оскільки рішення зборів, як вищого органу товариства, і рішення учасника – це явища не тотожні, особливо якщо враховувати, що для прийняття рішення на зборах необхідна проста більшість голосів¹⁰. Можливо, дійсно маєтись на увазі такий варіант: згода решти учасників ТОВ, що виражається самостійно кожним із них незалежно від волі інших учасників. Однак, якщо згода інших учасників надається саме у такій формі, то виникають питання про правову природу рішення щодо внесення змін до установчих документів, пов'язаних зі зміною складу учасників ТОВ. Варто зазначити, що згідно з п. 2 ч. 1 ст. 29 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» для проведення державної реєстрації змін до установчих документів юридична особа повинна подати примірник оригіналу або нотаріально посвідчену копію рішення про внесення змін до установчих документів. Внесення ж змін до установчих документів, як відомо, є винятково компетенцією загальних зборів. Тому й говорити, що згода інших учасників може надаватися в іншій формі (листування, індивідуальне надання згоди тощо), відмінній від голосування у вищому органі товариства, не доводиться. Правову позицію з цього питання висловив і ВСУ, який у п. 30 постанови Пленуму «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» вказав, що прийняття рішення про вступ спадкоємця (правонаступника) учасника до ТОВ належить до компетенції загальних зборів учасників товариства¹¹. Отож, згода інших учасників виражається у формі саме позитивно проведених для спадкоємця загальних зборів ТОВ. Ця модель регулювання спадкування частки учасника ТОВ відповідає світовим стандартам, оскільки право на частку переходить до спадкоємця автоматично, залишаючи за товариством право у статуті врегулювати це питання на власний розсуд.

Варто зазначити, що по-іншому регулює питання спадкування частки учасника ТОВ Закон України «Про господарські товариства». Згідно зі ст. 55 Закону у зв'язку із смертю громадянина, учасника товариства, спадкоємці мають переважне право вступу до цього товариства. При відмові спадкоємця від вступу до товариства з обмеженою відповідальністю або відмові товариства у прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця) йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала спадкодавцю. Отже, Закон не передбачає здійснення переходу права на частку в автоматичному порядку. Для цього необхідно отримати згоду товариства. Тобто, у цьому разі законодавець застосував конструкцію відсутності переходу корпоративних прав, а лише наявності переважного права для їх набуття. Водночас ч. 5 ст. 147 ЦК України зазначає, що такий перехід здійснюється автоматично, за винятком випадків, коли для здійснення такого переходу вимагається згода інших учасників товариства. У цьому разі ми маємо справу з колізією у правовому регулюванні.

Згідно з вченням про правові колізії останні поділяються на змістовні, ієрархічні та темпоральні¹². Відповідно, змістовними є колізії між нормами, що виникають внаслідок часткового збігу об'єктів їх регулювання. Вирішується ця проблема за допомогою такого принципу: спеціальний або винятковий закон скасовує дію загального. Щодо темпоральних колізій, то це колізія, яка виникає внаслідок видання в різний час з того самого питання двох і більше норм права. Загальним колізійним темпоральним принципом, що використовується для подолання таких колізій, є правило, згідно з яким наступний закон з того самого питання скасовує дію попереднього. З цього приводу Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва (далі – Держпідприємництво) – орган, який уповноважений надавати роз'яснення і узагальнювати практику застосування законів у сфері господарювання, зазначив у своєму листі № 7591 від 20 жовтня 2006 р., що нині діє спеціальний закон, який визначає поняття і види господарських товариств, правила їх створення, діяльності, а також права і обов'язки їх учасників та засновників – Закон України «Про господарські товариства». Тобто, уповноважений орган вважає норми чинного ЦК України загальними щодо норм Закону України «Про господарські товариства», які й потрібно застосовувати. Необхідно зазначити, що чинний ЦК України був прийнятий 16 січня 2003 р., а Закон України «Про господарські товариства» – 19 вересня 1991 року. Виходячи з логіки міркування Держпідприємництва, наше законодавство знаходиться у складному колізійному випадку (збігу темпоральних і змістовних колізій). У такому разі перевагу отримує спеціальна норма, незалежно від дати прийняття. Тому дані правовідносини все ж таки мали б регулюватися Законом України «Про господарські товариства». Але якщо керуватися пунктом 1 Інформаційного листа ВГСУ № 01-8/211 від 7 квітня 2008 р., при правозастосуванні враховують не в цілому закон як нормативно-правовий акт, а відповідну правову норму чи її частину, за змістом якої й визначається, чи є ця норма (її частина) спеціальною чи загальною¹³. Враховуючи те, що норми ч. 5 ст. 147 ЦК України та ст. 55 Закону України «Про господарські товариства» регулюють однакове коло відносин, вони не можуть співвідноситися між собою як загальні та спеціальні. За таких умов варто керуватися іншим принципом, відповідно до якого перевагу отримує норма, що була прийнята пізніше. У нашому випадку такою нормою є норма ч. 5 ст. 147 ЦК України.

Законодавче обмеження для набуття статусу учасника ТОВ вважалось звичайним явищем у період становлення української економіки. Але з набуттям країною статусу ринкової економіки дане законодавче обмеження видається мало обґрунтованим. ЦК України зробив крок назустріч економічним тенденціям, згідно з якими статус учасника ТОВ безперешкодно переходить від спадкодавця до спадкоємця. Проте варто зазначити, що законодавець дозволяє введення обмеження на набуття спадкоємцями померлого учасника товариства статусу учасника, зумовивши останнє нормами статуту.

Враховуючи вищевикладене, можна однозначно стверджувати, що спадкоємець померлого учасника нині не спадкує право на вступ до ТОВ, оскільки законодавче регулювання указаних відносин змінене відповідно до норм чинного ЦК України. Разом із тим позиція ВСУ ґрунтується на тому, що до особи спадкоємця переходить саме частка в статутному капіталі ТОВ (аналогічної думки дотримується доволі значна

кількість вчених)¹⁴. Однак, якщо особа набуває право на частку в статутному капіталі ТОВ, яка є невіддільною від корпоративних прав, посвідчених нею, то повинна автоматично стати учасником ТОВ. Внесення ж змін до статуту носитиме у такому разі скоріше правопідтверджувальний, а не правозмінюючий характер. Вважаємо, що у разі смерті особи спадкодавця спадкоємець спадкує частку у статутному капіталі ТОВ, набуваючи при цьому статус учасника, проте виключно у внутрішньокорпоративному аспекті. Останнє означає, що спадкоємець померлого учасника може посилається на свій статус стосовно до самого товариства та решти його учасників. Стосовно ж третіх осіб, то він не вправі покликатися на це, оскільки відповідно до ч. 5 ст. 89 ЦК України зміни до установчих документів юридичної особи набирають чинності для третіх осіб з дня їх державної реєстрації, а у випадках, встановлених законом, – з моменту повідомлення органу, що здійснює державну реєстрацію, про такі зміни. Такий підхід до вирішення питання, пов'язаного з об'єктом спадкового правонаступництва, видається цілком правильним, логічно обґрунтованим, оскільки враховує інтереси і товариства, як окремого суб'єкта цивільного обороту (спадкоємець не може вважатися учасником у відносинах з третіми особами), так і спадкоємця (товариство не вправі ігнорувати права спадкоємця як власника частки). Таке, свого роду компромісне рішення, узгоджується з правовими реаліями сьогодення, де спадкоємець померлого учасника набуває нібито «усічені корпоративні права».

У будь-якому випадку юридичний факт смерті учасника ТОВ викликає зміну складу учасників такого товариства, що вимагає відповідного внесення змін до установчих документів. Загальні збори повинні затвердити зміни до них, викликаних зміною складу учасників. У результаті спадкування у спадкоємця може виникнути право на частку, яка у відсотковому відношенні може бути доволі значною і перевищувати 40 %. Відомостей про такого спадкоємця у Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України (далі – ЄДРПОУ) немає, але це не означає, що такий спадкоємець не може ініціювати скликання загальних зборів товариства. Набуваючи право на частку, до особи переходить комплекс корпоративних прав, який належав спадкодавцеві, а відомості Єдиного державного реєстру виконують лише функцію публічної достовірності. Такий спадкоємець може вважатися учасником, але, як зазначалося, лише у внутрішньокорпоративних відносинах. Інші ж особи вправі не визнавати за ним такого права згідно з нормами ч. 3 ст. 89 ЦК України та ч. 3 ст. 18 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців». У такому випадку ми можемо зустрітися із парадоксальною ситуацією: з одного боку, виникає необхідність внесення змін до установчих документів, пов'язаних зі зміною складу учасників, а з іншої – згідно зі ст. 60 Закону України «Про господарські товариства» загальні збори учасників вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представники учасників), що володіють у сукупності більш як 60 % голосів. Проблема може зникнути сама собою, якщо спадкоємцеві належить більше 60 % голосів і він сам може внести зміни до статуту. Однак якщо йому належить право на частку, яка варіюється від 40 до 60 % голосів, то жодна зі сторін (інші учасники, спадкоємець) не зможе самостійно вносити зміни до статуту. Більш того, товариство стає «фактично недієздатним» через відсутність можливості ним керувати. Свою позицію з цього приводу висловило Держпідприємництво, яке у своєму листі «Стосовно визначення кворуму загальних зборів засновників» від 19 грудня 2002 р. за № 4-42-344/6786 зазначило, що кворум загальних зборів учасників доцільно визначати за аналогією вимог, встановлених ст. 53 Закону України «Про господарські товариства» стосовно частки, придбаної самим товариством, тобто голосування і визначення кворуму у вищому органі товариства провадиться без урахування частки, що належить померлому учаснику¹⁵. Таким чином, наявні 60 % голосів перетворюються на всі 100 %. За такого розвитку подій особу не покидає відчуття обману, адже її можна позбавити прав на участь у товаристві. Даний лист уповноваженого органу було прийнято ще до набрання чинності ЦК України, який закріпив зовсім іншу модель спадкування частки померлого учасника. Саме цим і видається за можливе обґрунтувати таку позицію. Помилковість у роз'ясненні положень Закону України «Про господарські товариства» слугувало підставою для видання Держпідприємництвом іншого листа «Щодо прийняття спадкоємців до учасників товариства» від 20 жовтня 2006 р. № 7591, у якому зазначено, що збори учасників вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представники учасників), що володіють у сукупності більш як 60 % голосів. На думку Держпідприємництва України, товариство може відмовити у прийнятті до нього правонаступника (спадкоємця) тільки у разі прийняття рішення простою більшістю голосів учасників, які володіють у сукупності більш як 60 % загальної кількості голосів учасників товариства. Тобто, один учасник товариства, що залишився, розмір частки внеску до статутного капіталу якого становить 15 %, не може відмовити у прийнятті до товариства спадкоємців, які отримали спадщину від померлого учасника, розмір частки внеску до статутного капіталу якого становив 85 %¹⁶.

Дана позиція уповноваженого органу була підтримана вищими судовими органами, зокрема, ВГСУ, який 28 грудня 2007 р. за № 04-5/14 прийняв рекомендації «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин». Так, відповідно до абзацу третього п. 2.6 рекомендацій ВГСУ у разі смерті фізичної особи – учасника товариства з обмеженою відповідальністю розміри статутного капіталу товариства та часток його учасників не змінюються. Тому у визначенні правомочності загальних зборів учасників у суду відсутні підстави не враховувати частку померлого учасника¹⁷. З урахуванням такої рекомендації Держпідприємництво видало ще декілька листів: «Щодо порядку вступу до складу засновників у разі успадкування часток у статутному капіталі товариства» від 23 жовтня 2009 р. № 13032 та «Про надання роз'яснень (стосовно діяльності товариства з обмеженою відповідальністю у зв'язку зі смертю одного із

* Лист від 20.10.2006, рекомендації ВГСУ від 28.12.2007, лист від 23.10.2009.

засновників)» від 3 червня 2011 р. № 5085» у яких остаточно було закріплено неможливість ігнорування самим товариством частки померлого учасника при визначенні кворуму загальних зборів¹⁸.

Варто зазначити, що у першому листі від 19 грудня 2002 р. була застосована конструкція відчуження частки учасника самому товариству, а не її переходу в порядку спадкування. Ця помилка привела ще до однієї – визнання за ТОВ права на частку, яке насправді у нього не виникає. Отож, якщо частка належить самому товариству, то й не дивно, що вона не враховується при визначенні кворуму під час проведення загальних зборів. Цю практику не можна вважати вдалою, а тому й такою, що заслуговує на підтримку. Що стосується подальшого роз'яснення норм про спадкування*, то тут був застосований підхід, згідно з яким частка не належить самому товариству, а безпосередньо переходить до спадкоємця померлого учасника. Тому і не враховувати її при визначенні кворуму загальних зборів товариства немає жодних правових підстав. Така частка не тільки повинна враховуватися при визначенні кворуму, але й особи, які нею володіють (спадкоємці померлого учасника), уповноважені голосувати при вирішенні питань, пов'язаних зі зміною складу учасників ТОВ. Зрозуміло, що відмовити у прийнятті рішення про прийняття нового члена учасники товариства, які в сумі не володіють більш як 60 % голосів, не вправі (саме таку позицію підтримує Держпідприємництво). Про ситуацію, коли спадкоємець учасника товариства набуває право на частку у 50 % і більше говорити не доводиться. Звідси, зважаючи на варіативність правових ситуацій та можливість складення аналогічної «патової ситуації», необхідно внести зміни до чинного Закону України «Про господарські товариства», усунувши тим самим колізії з ЦК України, та визнати за особою, яка претендує на частку в 40 % і більше, статус учасника товариства, незалежно від того, що статутом передбачається процедура прийняття нового члена шляхом голосування на загальних зборах товариства (звичайно, за бажання самого спадкоємця набути статусу учасника). Однак проблема може полягати в тому, що у разі виявлення бажання усіх спадкоємців на вступ до ТОВ максимально допустима їх кількість буде перебільшена. За такого розвитку подій товариство зобов'язане протягом року або реорганізуватися в акціонерне товариство, або зменшити кількість своїх учасників до максимального дозволеного. Не враховувати в цьому разі інтереси товариства та інших учасників ТОВ немає достатніх підстав. Вважаємо, що у разі виникнення подібної ситуації, як виняток із загального правила, надавати право іншим учасникам товариства не приймати до складу учасників ТОВ усіх бажаних спадкоємців померлого учасника, оскільки це призведе до порушення законних підстав функціонування юридичної особи в такій організаційно-правовій формі, як ТОВ. Доцільно запропонувати спадкоємцям або домовитися щодо особи, яка стане учасником ТОВ, або виплатити спадкоємцям, яких не прийняли до складу учасників ТОВ, належну їм частину.

Варто зазначити, що чинне законодавство не містить заборони стосовно спадкування неоплаченої частки. Так, відповідно до ч. 3 ст. 144 ЦК України до моменту державної реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю його учасники повинні сплатити не менше ніж 50 % суми своїх вкладів. Частина статутного капіталу, що залишилася несплаченою, підлягає сплаті протягом першого року діяльності товариства. Цілком можливий варіант, коли безпосередньо після державної реєстрації ТОВ та внесення вкладу у розмірі 50 % від передбачуваного учасник товариства помирає. У такому разі спадкоємці померлого учасника мають право претендувати на всю частку, а не на лише її оплачену частину. З цього приводу В. Кравчук зауважує: до цих відносин необхідно застосувати норму ст. 1282 ЦК України, яка регулює правовідносини звернення кредитора спадкодавця до спадкоємців стосовно задоволення їх вимог¹⁹. Однак стосовно цього можуть бути суттєві застереження. Так, відповідно до норми ч. 1 ст. 1282 ЦК України спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного в спадщину. Кожен із спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині. Необхідно зазначити, що частка у статутному капіталі ТОВ може перейти лише до одного з спадкоємців, а решта успадкують інше майно. У такому разі окрім неоплаченої частки спадкоємець нічого іншого не спадкує. Відповідно, і задовольнити вимогу кредитора (сплатити неоплачену частку) він законодавчо зобов'язаний за рахунок цієї ж неоплаченої частки. Така конструкція видається вкрай невдалою, а застосування цієї норми – малоефективною. Крім того, якщо керуватися цією правовою конструкцією, то з необхідністю маємо також застосувати й норму ч. 4 ст. 1281 ЦК України, відповідно до якої кредитор спадкодавця, який не пред'явив вимоги до спадкоємців, що прийняли спадщину, у строки, встановлені частинами другою (шість місяців) і третьою цієї статті (один рік), позбавляються права вимоги. Разом з тим, стосовно часток у статутному капіталі ТОВ, важко уявити застосування цього правила. Так, у разі набуття статусу учасника ТОВ спадкоємець померлого учасника стає зобов'язаним перед товариством щодо оплати не до кінця оплаченої частки. Джерело оплати неоплаченої частки інше, аніж предмет спадщини (неоплачена частка). Крім того, у товариства відсутній обов'язок додатково нагадувати учаснику, що його частка є неоплаченою. Враховуючи це, доволі спірним видаються твердження В. Кравчука про доцільність застосування норми ст. 1282 ЦК України до випадку спадкування неоплаченої частки у статутному капіталі ТОВ.

У цілому зазначимо, що порівняльна характеристика чинних ЦК України та Закону України «Про господарські товариства» дає підстави зробити висновок, що норми кодексу є набагато прогресивнішими. ЦК України у правовому регулюванні спадкування частки учасника ТОВ «зробив крок назустріч», закріпивши перехід прав учасника до спадкоємця автоматично (ч. 5 ст. 147 ЦК України), але теж до кінця не вичерпавши вказаної проблеми, залишивши за товариством право на визначення іншого способу розвитку відносин. Наразі настала гостра необхідність внесення змін до чинного Закону України «Про господарські товариства», якими повинні бути усунуті колізії між цим Законом та ЦК України щодо процедури спадку-

вання частки учасника ТОВ. Найкращим варіантом, який би задовольнив кожну зі сторін (ТОВ, спадкоємця) буде визнання за спадкоємцем у формі загального правила прав учасника товариства. Товариству також надається можливість відступати від цього правила та встановлювати процедуру набуття статусу учасника за згодою загальних зборів. Проте, ці диспозитивні норми у жодному випадку не повинні стосуватися ситуації, коли спадкодавцю належало більше 40 % голосів, за відсутності яких самостійно просто неможливо скликати загальні збори товариства іншими учасниками, що перетворює його на «фактично недієздатного» суб'єкта цивільного обороту.

¹ Васильченко В. Спадкування часток учасників господарських товариств та кооперативів: актуальні питання [Текст] / В. Васильченко // Право України. – 2000. – № 7. – С. 80–81.

² Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав [Текст] / В. А. Васильєва // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 6. – С. 127–130.

³ Коваль О. Доля частки не прийнятого в ТОВ спадкоємця (правонаступника) [Текст] / О. Коваль // Юридичний журнал. – 2009. – № 5. – С. 96–97.

⁴ Лідовець Р. Право участі у товаристві з обмеженою відповідальністю як об'єкт спадкового правовідношення [Текст] / Р. Лідовець // Підприємництво, господарство і право. – № 7. – С. 28–30.

⁵ Михеева Н. Переход к наследникам доли в уставном капитале ООО: спорные вопросы теории и практики [Текст] / Н. Михеева // Хозяйство и право. – 2008. – № 4. – С. 81–87.

⁶ Кибенко Е. К вопросу о правовом статусе участников хозяйственных обществ [Текст] / Е. Кибенко // Проблемы законности. Вып. 45. – 2000. – С. 85–90. – С. 88.

⁷ Ковальова О. Чи допускає спір про участь у господарському товаристві правонаступництво? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.inuropolis/Ukr/Kovalyova_st4.htm

⁸ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30 травня 2008 року № 7 [Текст] // Вісник Верховного суду України. – 2008. – № 6. – С. 17–24.

⁹ Михеева Н. Вказана праця. – С. 84–85.

¹⁰ Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах [Текст] : дис. ... д-ра юрид. наук / В. М. Кравчук. – Л. : Б. в., 2009. – 434 с. – С. 350.

¹¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами корпоративних спорів» від 24 жовтня 2008 року № 13 [Текст] // Вісник Верховного суду України. – 2008. – № 11. – С. 15–26.

¹² Загальна теорія держави і права [Текст] : Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Бочарова та ін.; За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Х.: Право, 2002. – С. 316. – С. 211.

¹³ Інформаційний лист Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування норм Цивільного та Господарського кодексів України» від 07.04.2008 року № 01-8/211 // Вісник господарського судочинства. – 2008. – № 3.

¹⁴ Кравчук В. М. Вказана праця. – С. 348; Михеева Н. Вказана праця. – С. 82.

¹⁵ Лист Держпідприємництва «Стосовно визначення кворуму загальних зборів засновників» від 19.12.2002 року за № 4-42-344/6786 // Бухгалтер. – 2003. – № 6.

¹⁶ Лист Держпідприємництва «Щодо прийняття спадкоємців до учасників товариства» від 20.10.2006 року № 7591 // Податки та бухгалтерський облік. – 2007. – № 23.

¹⁷ Рекомендації Вищого господарського суду України «Про практику застосування законодавства у розгляді справ, що виникають з корпоративних відносин» від 28.12.2007 року № 04-5/14 // Відомості державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – 2008. – № 129.

¹⁸ Лист Держпідприємництва «Щодо порядку вступу до складу засновників у разі успадкування часток у статутному капіталі товариства» від 23.10.2009 р. № 13032 // Бухгалтер. – 2010. – № 1; Лист Держпідприємництва «Про надання роз'яснень (стосовно діяльності товариства з обмеженою відповідальністю у зв'язку зі смертю одного із засновників)» від 03.06.2011 р. № 5085 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profiwins.com.ua/uk/letters-and-orders/state-committee/2094-5085.html>

¹⁹ Кравчук В. М. Вказана праця. – С. 358.

Резюме

Лаєріненко І. А. Спадкування частки у статутному капіталі ТОВ.

У статті автор розглядає проблематику спадкування частки у статутному фонді товариства з обмеженою відповідальністю. Значна увага приділяється процесу оформлення спадкових прав. Досліджуються правові проблеми, які можуть виникнути на шляху набуття спадкоємцем статусу учасника товариства з обмеженою відповідальністю, а також пропонуються шляхи їх подолання.

Ключові слова: товариство з обмеженою відповідальністю, учасник, частка, спадкування.

Резюме

Лаєріненко І. А. Наследование доли в уставном капитале ООО.

В статье автор рассматривает проблематику наследования доли в уставном фонде общества с ограниченной ответственностью. Большое внимание уделяется процессу оформления наследственных прав. Исследуются правовые проблемы, которые могут возникнуть у наследника при переходе доли общества с ограниченной ответственностью, а также предлагаются пути их преодоления.

Ключевые слова: общество с ограниченной ответственностью, участник, доля, наследование.

Summary

Lavrinenko I. LLC ownership interest succession.

In the article the author considers the issue of succession of share in the statute fund of co. Ltd. The great attention is devoted to the proceeding connected with registration of hereditary rights.

Legal problems which can arise for the heir at passing share of co. Ltd are researched and also propose the ways of it overcoming.

Key words: limited liability company, shareholder, share, succession.

Отримано 11.04.2014

УДК 346.7

В. Н. ПЕТРИНА

Володимир Нестерович Петрина, кандидат юридичних наук, професор Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Зовнішньоекономічна діяльність (далі – ЗЕД) є надзвичайно важливим чинником економічного та гуманітарного розвитку України. З огляду на важливість цього інституту йому приділено велику увагу в науковій літературі, в тому числі і юридичній. Практично в кожному вищому навчальному закладі, що готує юристів, викладається навчальна дисципліна «Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності». Проблеми правового регулювання ЗЕД висвітлюються в працях цілої низки українських правознавців, зокрема, О. М. Вінника, О. В. Зайчука, С. П. Коломацької, В. В. Луця, В. Ф. Опришка, С. Г. Осики, І. Г. Побірченка, В. В. Поєдинка, Ю. С. Шемшученка, В. С. Щербини та багатьох інших науковців. У роботах зазначених вчених в різних площинах розглядаються різноманітні аспекти правового регулювання ЗЕД, що дає змогу говорити про детальну розробленість цієї сфери правової науки. Проте серед величезної кількості наукових праць у галузі правового регулювання ЗЕД, на нашу думку, бракує досліджень, у яких би вона предметно розглядалась через призму складу зовнішньоекономічних правовідносин. На заповнення цієї прогалини і спрямована дана стаття.

Предметом правового регулювання, як відомо, є суспільні відносини¹. Тому, розглядаючи ЗЕД як предмет правового регулювання, ми маємо говорити про неї як про суспільні відносини, тобто зовнішньоекономічні правовідносини.

«До складу правовідносин входять такі елементи: 1) суб'єкти; 2) об'єкти; 3) зміст»². Розглянемо склад зовнішньоекономічних правовідносин.

Суб'єкти зовнішньоекономічних правовідносин

«Суб'єкт правовідносин – це учасник правових відносин, який має суб'єктивні права та здатний виконувати юридичні обов'язки»³. Хто ж може бути суб'єктом зовнішньоекономічних правовідносин згідно із законодавством України?

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (далі – Закон) зазначає, що ЗЕД – це «діяльність суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, побудована на взаємовідносинах між ними...»⁴. Виходячи із вищенаведеного законодавчого визначення поняття ЗЕД, суб'єктами зовнішньоекономічних правовідносин мають бути, з одного боку, українські суб'єкти господарської діяльності України, а з другого – іноземні суб'єкти господарської діяльності. Такий суб'єктний склад є кваліфікуючою ознакою зовнішньоекономічних правовідносин.

В ГКУ зазначається: «1. Суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством. 2. Суб'єктами господарювання є: 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку; 2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці»⁵.

Виходячи з визначення поняття господарської діяльності, що дається в ч. 1 ст. 3 ГКУ, за Цивільним кодексом України (далі – ЦКУ) до суб'єктів господарської діяльності, а отже, і до суб'єктів зовнішньоекономічних правовідносин, можна віднести юридичні особи в таких організаційно-правових формах, як господарські това-